

Máriási Dóra

PSZICHOANALÍZIST A (POLITIKAI) FELSZABADULÁSÉRT?

RECENZÍÓ – IAN PARKER AND DAVID PAVÓN-CUÉLLAR (2021). *PSYCHOANALYSIS AND REVOLUTION: CRITICAL PSYCHOLOGY FOR LIBERATION MOVEMENTS*. 1968 PRESS.

Ian Parker és David Pavón-Cuéllar kiáltványa a Covid-járvány idején született, egy olyan társadalmi-gazdasági válság közepette, melyben mindannyian érintettek vagyunk, de másként, hiszen a rendszer-szintű egyenlőtlenségek miatt sokan még a korábnál is kiszolgáltatottabbá váltak. Az írás napjaink nyomorúságos külső valósága és a belső világunk, más szóval „pszichológiánk” közti együtthatásról szól. Ám a szerzők szerint hamis az az érzés, hogy valami mélyen bennünk, a „lelkünk mélyén” lakozna, ami túlságosan eltávolít minket a valóságtól. Csupán túl sok probléma redukálódik egyéni szintre a társadalmunkban, melyhez hozzájárulnak a pszichotudományok képviselői is. Bár a problémák lelki eredetűnek tűnnek, valójában nem azok. A szerzők azt vallják, hogy a mozgalmak sikerességéhez elengedhetetlen a személyes bel- és a társadalmi külvilág közti kapcsolat megértése. Hogyan küzdhetünk „kint” a problémák gyökereivel, melyeket valójában „belsőnek” élünk meg? – teszik fel a kérdést az előszóban.

A szerzők már a kiáltványuk alcímében jelzik, hogy a (baloldali, antikapitalista, patriarchátusellenes, antirasszista és antikolonialista) felszabadító mozgalmakat tekintik a célközönségüknek, melyek egyaránt küzdenek a kizsákmányolás és elnyomás ellen. Ezért bár mindketten pszichológus végzettségűek és akadémiai pályán mozognak, írásukat formailag nem a tudományos sztenderdekhez igazítják (például az olvashatóság kedvéért nem szerepel irodalomjegyzék és hivatkozási rend sem a szövegben. Ehelyett könyvajánlóval zárják a

sorokat). Parker arra is kitért, hogy a pszichoanalitikus elméleteket igyekeztek a nem pszichológus olvasók számára is közérthetően és tömören ismertetni. A szerzők háttéréről megtudhatjuk, hogy Parker Manchesterben, Pavón-Cuéllar pedig a mexikói Moreliában él, és ugyan a pszichológiát súlyosan problematikusnak tartják, más kritikai pszichológusokhoz hasonlóan kényszerűségből ők is pszichológiai tanszékeken kaptak állást. Ugyanakkor kutatói státuszuk mellett aktív politikai szerepet vállalnak baloldali aktivista és pártkörökben is. Ez a kettős identitás, vagyis a tudományos és a társadalmi-politikai részvétel számukra nem kizárja egymást, hanem az egyik szükség-szerűen feltételezi, sőt, megköveteli a másikat. Hasonló attitűd, ha nem is számít alapvetésnek a kritikai pszichológián belül, de legalábbis gyakorta megjelenik a megközelítés történetében, melynek során a mozgalombarát szakemberek éles kritikával illették a közvetlen társadalmi részvételt hátrító pozitivistá és értékmentes tudományképet, amit a pszichológia gyakran elfoglalt.

A szerzők és egyben a szöveg elhelyezése szempontjából fontos az is, hogy nem pszichológiai, hanem pszichoanalitikus keretbe ágyazódik, továbbá ez utóbbinak is az eredeti freudi megközelítését, a radikális pszichoanalízist képviseli Parker és Pavón-Cuéllar. A pszichoanalízis alatt a Sigmund Freud által kidolgozott terápiás gyakorlatot értik, ami a 20. század fordulóján alternatívát kínált a mainstream medikális pszichiátria distresszre irányuló megoldásaival szemben. Freud az akkor szokásos elkülönítésekkel, szörnyű fizikai beavatkozásokkal és gyógyszeres kezelésekkal szemben egy emberközpontú gyógymódot dolgozott ki. Az analitikus és a páciens közötti személyes kapcsolatot emelte a kezelés legfontosabb elemévé. Elképzelése szerint az analitikus dolga az, hogy meghallgassa a páciens, a beszélő alanyt, aki saját maga alkotja meg a valóságértelmezését, mely, ha számára igaznak tűnik, a változása motorjaként szolgálhat. Vagyis a pszichoanalízis teret kínált arra, hogy az analizált megértse a tünetét az analitikus társaságában, ami megváltoztathatja az életét. A tünet ebben a felfogásban nem pusztán a szenvedés jele, hanem jelentéssel teli beszéd, ami stresszről és ellenállásról beszél. Parker és Pavón-Cuéllar amellet érvelnek, hogy a pszichoanalízis eredeti formájában egy olyan kritikai pszichológiává alakítható át, ami hatékony eszköze lehet a felszabadító mozgalmaknak. Ehhez szakítani kell a hagyomá-

nyos pszichológiai kezelések gyakorlatával, melyek során a tünetek lecsillapítása, önmagunk elcsendesítése áll. A pszichoanalitikus gyakorlat során meg kell találni a kapcsolatot beszéd és cselekvés között, vagyis olyan politikai cselekvésre van szükség, ami artikulálja és orvosolja az alapvető szenvedéseink mögött meghúzódó társadalmi problémákat.

Az olvasónak feltűnhet, hogy ahhoz, hogy pontosan meghatározzák nézőpontjukat, Parker és Pavón-Cuéllar számos más irányzattól és gyakorlattól elkülönítik magukat: megkülönböztetik magukat a konzervatív pszichoanalitikusoktól, a radikális terápiától, a pszichiátriától, pszichológusoktól, vagyis a pszichotudományok képviselőitől is. A konzervatív (adaptív) pszichoanalitikusokkal szemben felróják, hogy kezükben az analízis fokozatosan a medikális és pszichológiai, vagyis „tudományos” szakértelem részévé vált, és elveszítve politikai jellegét, végül egyszerű technikává avanszált. Ugyanakkor tévűtnak bizonyultak azok a kísérletek is, amikor a pszichoanalízist a társadalomra alkalmazták, hiszen ekkor egy reduktív pszichoanalitikus modellen keresztül akarták bemutatni, hogyan kellene ideális esetben működnie minden egyes társadalomnak. A szerzők szerint a radikális pszichoanalitikusokat kell követnünk, akik megtanítanak minket arra, hogy reflektáljunk a társadalmi feltételeinkre, és arra buzdítanak minket, hogy ezeket a feltételeket és saját magunkat is megváltoztassuk. Talán ez az a pont, ahol a kevésbé felkészült olvasó számára a legnehezebben megérthető álláspontjuk, még akkor is, ha érveket sorakoztatnak fel mellette. A társadalomra alkalmazott reduktív modellekkel szemben talán abban különbözik Parkerék eljárása, hogy a pszichoanalitikus fogalomrendszerrel nem normatív leírásra töreksenek, mely hemzseg az olyan szinte már klisévé váló klinikai, patológizáló utalásoktól, mint hogy az adott vezető, társadalom nárcisztikusan sérült lenne. A szerzők sokkal inkább át akarják adni a pszichoanalízis dinamikus eszköztárát az aktivista olvasónak, hogy azt ő a saját közegére szabva a tünetek igaznak bizonyuló értelmezésére és ezáltal cselekvésre fordítsa. Tulajdonképpen egy gondolkodásmódot és egy nyelvet is kínálnak, nem pedig megoldást. Ugyanakkor kétséges számomra, hogy az akadémikus, pszichoanalitikus közege nevelkedett szerzőkhöz képest, akik otthonosan mozognak ebben a nyelvben, mennyire hozzáférhető és hasznos ez a beszédkész-

let egy mozgalmár vagy aktivista számára, aki a kapitalizmus ellen konkrét ügyek és praktikus cselekvési tervek mentén küzd.

Mivel a szerzők sok esetben nem teszik egyértelművé, hogy kiktől és mitől különülnek el, a valamivel kapcsolatos szembenállás gesztusa és hangulata (!) áthatóbbá válik a kritika tárgyánál és annak mélyreható elemzésénél. Tulajdonképpen ezen a ponton érzem a manifesztum egyik legnagyobb hiányosságát és problematikusságát, hogy a pszichotudományokat és a konzervatív pszichoanalízist anélkül bírálja, hogy pontos és alapos képet nyújtana az adott tudományterületekről. Ugyan felsorakoztat érveket, de azok egy része túlságosan redukcionista bizonyul. Például Parker és Pavón-Cuéllar a pszichológiát megtevesztő élményként írják le, ami osztatlan és különálló individuumokban gondolkodik, akik tökéletesen képesek kontrollálni magukat és ezt el is várja tőlük. A kontroll hiányára a pszichológia nem természetes emberi reakcióként tekint, ami természetes élménye lehet a kapitalista rendszernek, hanem pszichés diszfunkcióként címkézi meg. Az ehhez hasonló állításokból az érződik, hogy az elméleti kutatók nincsenek kellően tisztában a pszichotudományok gyakorlati működésével és alapvetéseivel. Ugyan nem vonom kétségbe, hogy léteznek olyan szakemberek és pszichológiai megközelítések, melyek túlhangsúlyozzák az egyén kontrollját és felelősségét a saját nemkívánatos érzelmei felett, de vitatkoznék azzal, hogy ez a pszichológia egészét leírná. Ezzel együtt számomra feloldhatatlan és jogos dilemmát vetnek fel, amikor azt taglalják, hogy a pszichologizálás olyan mechanizmusokat eredményez, amelyek atomizálják, a történeti és politikai kontextustól megfosztják, patologizálják a társadalmi jelenségeket. Nehezen megválaszolható, ugyanakkor folyamatos reflexióra és újításra készítő kérdés az, hogy hogyan lehet a hagyományos pszichológiai eljárások terét kitégíteni, hogy a sokszor szakemberek részéről is reálisan érzékelhető strukturális anomáliákat megszüntessük.

A kiáltvány hiányosságának tartom továbbá az emberi szenvedés értelmezését is. Ugyanis a szenvedést a kritikai elméletalkotók főként és szinte kizárólag a kapitalista rendszer tünetének látják, melyet a pszichotudományok a status quo kiszolgálóiként nem a gyökerénél ragadnak meg, tehát nem a megbetegítő rendszer lebontásában keresik a megoldást, hanem enyhítik a panaszokat. A panaszok eny-

hítésével viszont az alkalmazkodáshoz és nem a lázadáshoz segítik eljutni a pácienseket. Ezzel Parker és Pavón-Cueallar sajnos sok más kritikai pszichológiai irányzathoz hasonlóan féligazságot fogalmaznak meg. Általánosító leírásuk mögé könnyen felsorakoztathatunk olyan példákat, amikor a pszichotudományok szakértői elhallgattatták a szenvedésével lázadó, üzenő beteget. Gondolhatunk a hisztériás nőbetegekre, a patológiásnak címkézett homoszexuálisokra, az elnyomott depressziós nők helyzetére, a gránátsokkos katonákra, a kényszeresen túlteljesítő és pánikbeteg munkavállalókra. De gondolatmenetük már nem érvényes egy sor bonyolult emberi problémára, melyek nem illeszkednek tisztán a környező társadalom megbetegítő mintájához. Vegyük például azt a fiatal nőt, akit a hirtelen stroke-ja traumatizált, hiszen az élete végességével, sérülékenységével kellett szembesülnie. Illetve a mozgalmi sikerek a már kialakult sérülések mentális-érzelmi-viselkedéses nyomait nem feltétlenül tüntetik el.

Összességében a szerzők nem tudnak azzal mit kezdeni, hogy nem minden pszichológiai probléma vezethető le közvetlenül, illetve csak és kizárólag a valóban elidegenítő, kizsákmányoló kapitalizmusból. A társadalomba ágyazottság mellett létezik biológiai, egzisztenciális, spirituális alapja is a szenvedésnek. Gyakran valóban húsbavágó a kritikai pszichológiai megközelítések felől érkező kifogások sora, ám a redukcionizmust nehezen kerülik el. Az individualizáló és pszichologizáló magyarázatokkal szemben felkínált interpretációk pedig extrém esetben a lelki tényezők kiüresítését és devalválását eredményezhetik. Parker és Pavón-Cuellar kiáltványát ugyanakkor csak ajánlani tudom azoknak az olvasóknak, akik nyitottak a pszichoanalízis nem szokványos és főleg itthon meglehetősen ismeretlen, klinikumon kívüli, erősen politikus megközelítése iránt, mivel intellektuálisan kihívást jelent, és sok kérdést ébreszt önmagunkkal és a tapasztalataink legmélyébe begyűrűző világgal kapcsolatban.